

Материалы 8-й Международной научной конференции. Москва, 13 – 16 октября, 2001. – М., 2002. – С. 260.

²⁰ Указы Римско-католической духовной коллегии... С. 94.

²¹ Там само.

²² Schnurr J. Die Kirchen und das religiöse Leben der Russlanddeutschen. Katholischer Teil: Aus Vergangenheit und Gegenwart des Katholizismus in Rußland. Stuttgart, 1980. – С. 72.

²³ Там само.

²⁴ Познышев С. В. Религиозные преступления с точки зрения религиозной свободы / С. В. Познышев. – М., 1906. – С. 265 – 266.

SUMMARY

Nataliya Bulanova

Shiritual and religious life of Roman catolics of the South of Ukraine in the second half of the 19th century the beginning of the 20th century: relations with authorities and interconfessional links.

It was highlighted peculiarities of influence of state politic of Russian empire on functioning of Roman Catholic Church of communities of the South of Ukraine in mainly Orthodox environment.

Key words: South of Ukraine, Roman Catholic Church, spiritual and religious life, clergy, church politic, interconfessional relations, Orthodox population.

Яна ІВЛЕВА

Діяльність духовенства Таврійської губернії щодо навернення сектантів до православ'я у першій половині XIX ст.

Розкрито засади діяльності влади щодо відступників від православ'я, описані дії духовенства Таврійської губернії щодо навернення сектантів до православ'я. Простежена динаміка й ефективність цього процесу в першій половині XIX ст., виявлені мотиви і причини приєднання іновірців до церкви.

Ключові слова: православ'я, священник, секта, духобори, молокани, скопці, Таврійська губернія.

Конфесійна політика України будується на основі плюралізації духовного життя і декларує лояльне ставлення для представників усіх релігійних напрямів і течій. Корисним для зміцнення основ

толерантності є засвоєння того історичного досвіду, який був накопичений протягом довгого часу співіснування офіційного православ'я з сектантськими громадами території Півдня, доволі строкатого за конфесійним складом. Показовим у цьому плані є досвід взаємин православних сект з представниками державної влади та церкви Російської імперії. Історія свідчить, що офіційно задекларована концепція світської влади щодо ліберального ставлення до сектантів суттєво різнилася з прагненнями духовенства у справі навернення іншодумців до православ'я, що виступало за більш радикальні дії.

Історія православних сект ще в XIX ст. була в цілому добре вивчена. І хоча спеціальних праць щодо діяльності таврійського духовенства з навернення сектантів до православ'я створено не було, загалом місіонерська діяльність православної церкви у XIX ст. висвітлена достатньою мірою. Цілком природна для того часу тенденція викриття небезпечності іновір'я і необхідність боротьби з ним присутня як у творах священнослужителів, які обіймали високі посади в церковній ієрархії¹, так і в публікаціях протоієреїв і простих священиків². Місіонерську діяльність церкви в Таврійській губернії висвітлювали у своїх творах місцеві духовні особи. Загальну характеристику заходів щодо боротьби з поширенням сект подав єпископ Гермоген³. Статті таврійських священиків публікувалися на сторінках часопису "Таврические епархиальные ведомости" і стосувалися проведення бесід з православними і сектантами з критикою їх учення⁴. Ці публікації презентують стан вивчення місіонерської діяльності церкви в другій половині XIX – на початку XX ст. На жаль, у радянський час до цього питання історики майже не зверталися. Серед сучасних дослідників можна назвати лише І.І. Лимана, який приділив увагу місіонерській діяльності та заходам проти відпадиння від офіційної церкви у праці з історії православної церкви на Півдні України⁵.

Метою статті є дослідження діяльності духовенства Таврійської губернії щодо навернення сектантів у православ'я у першій половині XIX ст.

На початку XIX ст. у Таврійській губернії з'явилися поселення православних сектантів⁶, переселених з різних губерній Російської імперії за розпорядженням вищої влади. Упродовж першої чверті XIX ст. духобори і молокани заснували на півночі губернії низку поселень, а скопці розпорошено оселилися серед православних.

Діяльність лідерів і сприятливі умови життя призвели до піднесення матеріального рівня іншодумців, що становило спокусу для православних щодо вступу в секту. Реакцією влади на це стало застосування низки заходів для припинення поширення впливу сект і рішуча діяльність по наверненню їх до православ'я.

Життя сектантів у Таврійській губернії перебувало під пильним наглядом світської та церковної влади, причому вони мали чітко розподілені повноваження. Оскільки сектанти з'явилися в краї внаслідок цілеспрямованої політики влади щодо оселення в губернії їх представників окремо від православних, то цілком логічно, що більшість справ сектантів вирішувала саме світська влада. Це їхній правовий статус, господарська діяльність, освіта, міграції тощо. Духовна влада лише завзято виконувала свої обов'язки щодо охорони православ'я, контролюючи перехід сектантів у православ'я і розтлумачуючи хибність їхнього вчення. Однак у діяльності по наверненню сектантів до православ'я офіційна церква мала обов'язково керуватися засадами державної політики та розпорядженнями світської влади. Тому діяльність духовенства перетиналася з діями світських органів і частими були контакти між ними у справі навернення сектантів до православ'я.

Головна концепція взаємин влади з православними сектантами (якої мало дотримуватися духовенство в своїй діяльності) була сформульована і згодом уточнена низкою імператорських указів. Російські монархи вважали одним із основних своїх обов'язків охорону православ'я. У той же час при колонізації Півдня вони сприяли збереженню релігійної самотності переселенців. Православним сектантам не чинили перешкод у сповіданні свого вчення та навіть заохочували переселення фінансовою підтримкою та пільгами, натомість очікуючи від них лояльного ставлення до влади.

Політика толерантності та віротерпимості у відношенні сектантів-переселенців до Таврії вперше була проголошена в указі імператора на ім'я Слобідсько-українського губернатора від 27 листопада 1801 р.⁷ Він звелів прийняти за правило на майбутнє перевірені досвідом лояльні заходи поводження з іновірцями. На його думку, запаморочення розуму народу (а саме це і вважалося сутністю сектантства) можна згладити наполегливими наставляннями, добрими прикладами та віротерпимістю. Основним заходом впливу на сектантів мало служити вмовляння або

напучення (*увещевание*). Воно не повинно було мати вигляд допитів чи насильства, а мало природно впливати зі слів і вчинків духовенства, що сприяло б кращому розумінню сектантами уважної опіки влади (і спонукало їх до виконання її настанов).

Проголошений головною причиною переселення сектантів до Таврійської губернії захист їх від недоречних і марних домагань відносно вільнодумства був повторений в указі імператора від 9 грудня 1816 р. на ім'я Херсонського воєнного губернатора⁸. У цьому указі Олександр I назвав віддалення сектантів від церкви їхньою помилкою, спричиненою недоліками освіти, і неправильним тлумаченням духу й істини християнства. Однак, на його думку, освіченій владі не личило б повертати заблудлих в надра церкви жорстокістю, суворими засобами катувань і заслання. Істина віра виникає внаслідок благодаті Божої через переконання, наставляння й добрі приклади.

Однак реалізація задекларованих віротерпимих заходів поводження з сектантами була ускладнена униканням більшістю з них спілкування з православним духовенством. У положенні Секретного комітету, височайше затвердженому 15 лютого 1837 р.⁹, йшлося про наставляння сектантів як загальний захід проти відпадиння від віри, які мали реалізовуватися духовенством і були найбільш природним засобом навернення до православ'я. А Синод для оптимізації процесу спілкування іншодумців з духовенством мав нагадувати єпархіальним архієреям про необхідність використовувати будь-які випадки для контакту з сектантами та зближати їх з офіційною церквою. Світська ж влада мала обертати всі випадки на можливість зближення іновірців з православним духовенством.

Більш детально необхідність зближення сектантів з духовенством і правила поводження з ними були розтлумачені у визначенні Синоду (за імператорським повелінням) від 5 квітня 1845 р.¹⁰ Цей документ зобов'язував преосвящених єпархій з сектантським населенням підтвердити духовенству необхідність виконувати всі вже видані розпорядження щодо розсудливого й обережного образу дій з сектантами, в жодному разі не виходячи за межі кола власне духовних дій. Преосвященні мали якнайчастіше нагадувати священикам обережно і миролюбно спілкуватися з іншодумцями; власним прикладом благочестивого життя впливати на образ їхніх думок. Духовенство мало уникати непристойної поведінки та не давати підстав для скарг сектантів, використовувати усі сприятливі

випадки для наставляння та завоювання їхньої довіри. Духовні особи в жодному разі не могли втручатися в процес виконання сектантами своїх обрядів і богослужінь. Про свої взаємини з сектантами вони могли сповіщати лише єпархіального архієрея. Самі преосвященні не мали права застосовувати ніяких нових заходів щодо сектантів без дозволу Синоду. Місцеве духовенство не мало права виходити за межі своїх повноважень чисто духовних дій, а звертатися до світської влади воно могло лише за умови дійсної необхідності та в окремих випадках вступу православних до секти для ініціювання слідства та суду.

Керуючись вказаними ідеями для охорони православ'я, духовна влада застосовувала різноманітні заходи та засоби припинення поширення впливу сект і повернення іншодумців в офіційну віру. Зокрема, поширеною була практика розповсюдження серед духовенства книжок та інструкцій антисектантського змісту, причому в цьому питанні духовна влада тісно співпрацювала зі світською. Так, у 1820 р. Одеський градоначальник надіслав Таврійському губернатору для розповсюдження в губернії 15 примірників книжки про скопців. Вона отримала схвалення імператора і була надрукована за державний рахунок для "корисного використання". Цікаво, що в Таврійській губернії з 15 примірників було продано лише 6¹¹. Пізніше, у 1835 р. обер-прокурор Синоду С. Нечаєв направив міністру внутрішніх справ Д. Блудову для ознайомлення дві складені в Синоді інструкції щодо молокан і всіх інших сект з метою поширення їх серед духовенства. Міністр засвідчив повноту та користь цих інструкцій і запропонував видати їх для широкої публіки. Інструкції були надруковані (80 примірників) і розіслані в єпархії, де з ними ознайомилися викладачі семінарій і духовних академій. У них детально йшлося про поради священикам щодо наставляння сектантів¹².

Ще одним засобом охорони православ'я духовною владою було пильне спостереження за діяльністю священиків. Вже згадане визначення Синоду від 5 квітня 1845 р. зобов'язувало преосвящених постійно стежити за здібностями і поведінкою священиків, коментувати їхні необережні дії та відступи від правил, заміняти слабких у дії або помічених у вадах священиків на більш гідних (і повідомляти про все це в Синод)¹³. У місцевостях, заселених сектантами, духовенство мало здійснювати богослужіння з точним і суворим дотриманням церковних правил, а на церковні посади

слід було обирати благонадійних осіб, спроможних вести місіонерську діяльність¹⁴.

Також заходи церкви з навернення сектантів до православ'я включали проведення полемічних бесід священників з іншодумцями і публічних бесід з поверненими до православ'я сектантами. Цікавим є приклад спілкування єпископа Гурія з таврійським молоканином З. Захаровим. Наставляння було безрезультатним – молоканин залишився непохитним у своїй вірі, а єпископа звинуватив у викривленні свого вчення. Гурій же підкреслював, що Захаров під час своїх частих візитів спілкувався неохоче та нещиро. Не маючи намірів змінювати віру, сприйняту ще в дитинстві, він відвідував Гурія лише з цікавості та для підсилення свого авторитету серед молочан¹⁵.

Усе різноманіття заходів щодо охорони православ'я реалізовувалося через процедуру навернення, яка була більш-менш уніфікована. Приєднання до офіційного православ'я відбувалося лише за бажанням сектантів. Це бажання могло бути результатом взаємодії з духовними особами (здійсненої, наприклад, під час слідства) або власного волевиявлення сектанта (без "підказок" священників). В останньому випадку іншодумці самі зверталися з цим наміром до влади. Обов'язковим елементом навернення було з'ясування причин і мотивів приєднання до православ'я. Найбільш поширеним було бажання отримати дозвіл на переселення. З цією метою сектанти іноді заявляли про бажання приєднатися до православ'я, насправді не маючи цього в намірах. Так, у 1828 р. двоє молочан звернулися до священника Ф. Кирилова з наміром прийняти православ'я за умови переселення їх до своїх сімей, які залишилися на попередньому місці проживання. Невдовзі вони були приєднані та повернені в Астраханську губернію. І вже скоро Астраханський губернатор повідомив Таврійському, що ці люди виявилися такими ж відступниками та навіть спокусниками інших, як і були до переселення¹⁶. Цікаво, що цей самий мотив переселитися спонукав й до вступу в секту. Оскільки в Таврійську губернію переселяли усіх упорних сектантів, то багато хто приєднувався до секти для пошуку кращої долі на нових землях. Їх обов'язково наставляли на місця проживання, але зазвичай безрезультатно. Стимулом приєднатися до православ'я було і, навпаки, небажання бути переселеними (наприклад, на Молочні води, де компактно мешкали духобори і молочани). Зокрема, у 1817 р. 10 осіб з 32 викритих таврійських

молокан перейшли в православ'я з метою уникнути переселення на Молочні води¹⁷. Також поширеними причинами переходу в православ'я були прагнення уникнути рекрутської служби або бажання скористатися пільгами. За цих умов важко казати про щирий намір приєднатися до православ'я.

У разі викриття секти влада віддавала розпорядження священику про наставляння у вірі й приєднання до церкви усіх виявлених сектантів. Слід одразу сказати кілька слів про скопців. Оскільки вони здебільшого не мали змоги залишити скопецтво і зятято додержувалися своїх обрядів, священики могли лише наглядати за ними та за першої ліпшої нагоди вселяти в них думки щодо шкідливості їхнього вчення¹⁸. Також вони могли відмовляти відмовитися від обмежень вчення: у 1851 р. протоієрей І. Александров марно вмовляв мелітопольських скопців залишити відмову від м'ясної їжі¹⁹.

Залежно від статусу сектантів та їхнього авторитету серед однодумців наставляння могло тривати різний час і навіть здійснюватися в монастирі. Зазвичай процедура займала небагато часу, і часто приєднання відбувалось того ж дня, коли й волевиявлення іншодумця. Наприклад, сімейство мелітопольських молокан у числі 7 осіб у 1828 р. звернулися до священика Ф. Кирилова з наміром приєднатися до православ'я і того ж дня були навернені²⁰. Як правило, сектанти ставали православними впродовж тижня після звернення. Однак іноді процедура могла бути й більш тривалою. Так, у імператорському повелінні від 16 березня 1837 р. проголошувалася необхідність проведення духовною владою наставляння, для чого можна було витратити від 1 до 3 місяців (причому цей час можна було утримувати молокан у монастирі). За умови щирого каяття і приєднання до офіційної віри засуджений отримував прощення, а якщо залишався непохитним – підлягав засланням²¹. Особливо важливим наставлянням було для лідерів сект. Їх належало наставляти в монастир, як, наприклад, молокан К. Попова і М. Лепьохіна, що проповідували в с. Нововасилівці в 1854 р.²². Необхідність наставляння в монастирі обґрунтовувалася непохитністю та завзятістю сектантів. Показовим у цьому контексті є приклад донської кріпачки В. Гонтаренкової, яка у 1814 р. прийняла духоворство та почала різко висловлюватися щодо православ'я. За це вона була відправлена в Усть-Медведицький преображенський монастир, однак залишилася непохитною, відкинувши

необхідність дотримуватися православних обрядів і шанування ікон. На думку місцевої влади, В. Гонтаренкова перейшла в секту та відмовилася вийти з неї через бажання позбутися кріпацтва та отримати на Молочних водах свободу. Не переконують пояснення щодо нерозуміння сутності вчення – простота та приналежність до жіночої статті²³.

Визначення місця для проведення наставляння не обмежувалося лише монастирем. Важливим було також з'ясування: проводити процедуру на місці помешкань сектантів або викликати їх до представників влади, наприклад, у Мелітополь. Пріоритет мали місця поселень іншодумців, оскільки примусовий виклик їх до влади, по-перше, дискредитував би церкву, а по-друге, був утруднений браком часу для господарських робіт²⁴.

Навернення, за умов відсутності об'єктивних перешкод, здійснювалося в церковному соборі за обрядом. Після цього священик рапортував про дату проведення обряду та ім'я новохрещеного, а також про його хрещених батька і матір. Слід зазначити, що не завжди священики дотримувалися всіх правил навернення сектантів до православ'я. Зустрічаються випадки, коли вони примушували сектантів виконувати церковні обряди²⁵.

За наверненими до офіційної віри та виконанням ними обрядів церкви духовенство мало пильно наглядати, аби не допустити повторний вступ до секти. Однак, якщо це явище мало місце, сектантів уже не наставляли у вірі, а карали за кримінальним законодавством як злочинців²⁶.

Загалом діяльність священиків Таврійської губернії щодо навернення сектантів до православ'я не була ефективною. Доволі часто духовенство повідомляло про безрезультатне наставляння²⁷. Причини такої непохитності ще в 1821 р. були визначені Катеринославською духовною консисторією: “розбещення серця”, страх гніву чоловіків з боку дружин сектантів, зручність віри (головним був лише спів псалмів)²⁸. Тільки важливі обставини могли змусити сектантів прийняти православ'я. Так, у 1819 р. три сім'ї духоборів с. Тимошівки Дніпровського повіту після наставляння залишилися непохитними, але коли Тимошівське товариство відмовилося взяти їх на поруки, духобори приєдналися до православ'я, аби уникнути покарання²⁹.

Тим не менше, іноді мали місце часті випадки переходу сектантів у православ'я, чим влада завдячувала діяльності найактивніших

священиків. Найбільш затято місіонерську справу офіційної церкви в Таврійській губернії виконували священики Г. Ровінський і Д. Якимовський. Завдяки їхнім діям в Мелітопольському повіті багато сектантів перейшли в православ'я. Зокрема, у 1817 р. Г. Ровінський приєднав до офіційної віри 52 особи (24 чоловіків і 28 жінок) з числа мелітопольських поселенців³⁰. Д. Якимовський у 1820 р. був направлений с. Новоолександрівку Мелітопольського повіту для наставляння виявлених там понад 50 осіб духоборів. Наслідком його діяльності було навернення значного числа осіб – 17 (8 чоловіків і 9 жінок)³¹, а через рік їхня кількість збільшилася до 33 осіб (21 чоловік і 12 жінок)³².

Більш результативною діяльністю духовенства щодо навернення сектантів до православ'я була на початку 1840-х рр. Пов'язано це було з розпочатим в 1841 р. переселенням духоборів, яке мало здійснюватися п'ятьма щорічними партіями. Сектантам було повідомлено, що за скоєні ними злочини влада покарала їх виселенням з Таврійської губернії до Закавказзя і водночас було проголошено, що за умови приєднання до офіційної віри духобори можуть залишитися у своїх помешканнях (під захистом влади). Однак спочатку духобори сумнівалися щодо здійснення переселення, що й засвідчило проведене у процесі підготовки до переселення першої партії духоборів у 1841 р. наставляння, яке виявило велику кількість непохитних духоборів³³. Лише потім вони зрозуміли всю тяжкість переселення, яке розпочалося навесні 1841 р. Переселенці з першої партії вже за Кавказом жалілися новоприбулим на погані умови життя та жалкували, що не прийняли православ'я і не залишилися в Таврії (загалом бажаючих пристати до офіційної віри та повернутися до старих осель було багато)³⁴. Саме нужда та злидні, на думку свідка переселення духоборів і повернення декого з них назад О. Бакуніна, були головними чинниками приєднання їх до православної церкви³⁵. Приклад попередників вплинув на загальні настрої таврійських духоборів і вони вже не так впевнено реагували на діяльність священиків, що активно розпочали пропагувати православ'я. Найбільш відзначився у цій справі священик І. Александров. Херсонська духовна консисторія у 1845 р. навіть спеціально повідомляла обер-прокурору Синоду про сумлінну працю доволі молодого священика (якому було 37 років, дружині – 25) по наверненню духоборів п'ятої партії переселенців (83 особи охрестив, а понад 30 – приєднав до православ'я)³⁶.

Зауважимо, що діяльність священників засвідчували поіменні списки, які супроводжували кожний випадок приєднання до офіційної віри. Ці документи конкретизували дані про навернених у православ'я, у них вказували прізвища, імена, стать і вік навернених. Як свідчать списки, до православ'я приєднувалися здебільшого молоді люди, часто сім'ї з малими дітьми, а також з похилими батьками, які через свій вік не могли б перенести переселення (тим більше, що смертність серед переселенців була доволі високою). Для духоборів кожної партії у 1841-1845 рр. склали окремі списки. Вони дозволяють простежити динаміку прийняття ними православ'я, яка зростала з ходом переселення³⁷.

Загалом з 1841 по 1845 рр. до православ'я приєдналася більша кількість сектантів, ніж за увесь час існування їх у губернії. Багато духоборів приймали православ'я вже за Кавказом. Як звітувала імператорові канцелярія Міністерства державного майна, з 4985 духоборів-переселенців 146 прийняли православ'я за Кавказом і повернулися назад³⁸. На залишених сектантами землях оселялися православні, для яких там мали влаштувати церкву та училище з метою закріпити в їхній свідомості належність до православ'я³⁹.

Таким чином, світська влада забороняла приєднувати сектантів до православ'я насильницькими діями, а проголошувала віротерпимість та необхідність духовного наставлення. Духовна ж влада координувала свою діяльність з цією концепцією і керувала діяльністю місцевого духовенства через рекомендації та вказівки. Загалом частота випадків переходу сектантів у православ'я засвідчує відсутність у Таврійській губернії ефективної діяльності священників. Перехід значної кількості іншодумців у православ'я на Молочних водах (загалом не більше 100 осіб) був поодиноким. Виняток становлять події 1840–х рр., пов'язані з переселенням духоборів у разі відмови прийняти православ'я. Численними випадками навернення сектантів влада завдячувала діяльності найбільш активних священників.

¹ Алексій. О необходимости изучения в духовных академиях русского сектантства / Алексій. – Казань : Центральная типография, 1907. – 12 с.; Амвросій. О религиозном сектантстве в нашем образованном обществе / Амвросій. – СПб. : Синодальная типография, 1891. – 44 с.; Макарий. Мнение Высокопреосвященного Макария о разделении раскольнических сект на более и менее вредные / Макарий // Православное обозрение. – 1891. – № 11–12. – С. 756–763.

- ² Кесарев Е. Вероучение молокан по их рукописным и печатным руководствам и обличение молоканского лжеучения на основании Слова Божия / Е. Кесарев. – Самара : Типография В.И. Александрова, 1905. – 337 с.; Покровский Н. О почитании святых против молокан и штундистов / Н. Покровский. – М. : Типография О-ва распространения полезных книг, 1889. – 30 с.; Тифлов М. О некоторых вопросах веры, пререкаемых молоканами и другими сектантами / М. Тифлов. – М. : Типография Э. Лиснера и Ю. Романа, 1894. – 159 с.
- ³ Гермоген. Таврическая епархия / Гермоген. – Псков : Типография губ. правления, 1887. – 520 с.
- ⁴ Добровольский А. Речь к ново-присоединенным к православию молоканам / А. Добровольский // Таврические епархиальные ведомости. – 1863. – Т. 1. – С. 229–232.; Лещенецкий Т. Обличение сектантства в пастырских поучениях по вопросам, наиболее волнующим православных христиан / Т. Лещенецкий. – К. : б.в., 1909. – 80 с. (Приложение к “ТЕВ”, 1909 г., № 38–42, 44–48); Опойченко И. Беседы к совратившимся из православия в молоканскую и скопческую секты об истинности православной восточной, Греко-российской веры и ложности учений молоканского и скопческого / И. Опойченко. – Симферополь : Типография Губернского правления, 1879. – 212 с.
- ⁵ Лиман І.І. Російська православна церква на Півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття / І.І. Лиман. – Запоріжжя : РА “Тандем-У”, 2004. – Гл. 5.2.
- ⁶ Мова йде про представників двох напрямків православного сектантства – раціоналістичного (духобори і молокани) і містичного (у Таврійській губернії поширеними були скопці). Останні участі в організованому владою переселенні не брали й з’явилися в краї потайки від влади. До речі, термін “сектантство” (синоніми “іновір’я”, “іншодумство”) вживається як науковий і не має негативного значення.
- ⁷ Собрание постановлений по части раскола. – СПб. : Типография МВД, 1858. – С. 21–23.
- ⁸ Там само. – С. 46–51.
- ⁹ Там само. – С. 248–249.
- ¹⁰ Там само. – С. 448–452.
- ¹¹ Державний архів в Автономній Республіці Крим (далі – ДААРК), ф. 26, оп. 1, спр. 4839, арк. 1–3 зв., 11.
- ¹² Российский государственный исторический архив (далі – РГИА), ф. 797, оп. 5, д. 17951, л. 1–8.
- ¹³ Собрание постановлений по части раскола. – СПб. : Типография МВД, 1858. – С. 448–452.
- ¹⁴ Гермоген. Таврическая епархия / Гермоген. – Псков : Типография губ. правления, 1887. – С. 424.
- ¹⁵ Там само. – С. 420–421.
- ¹⁶ ДААРК. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 5869. – Арк. 1–1 зв., 4–4 зв., 6, 11–11 зв.
- ¹⁷ Там само. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 1707. – Арк. 2–3.
- ¹⁸ РГИА. – Ф. 796. – Оп. 132. – Д. 1171. – Л. 2.
- ¹⁹ ДААРК. – Ф. 26. – Оп. 4. – Спр. 1310. – Арк. 4–4 зв.

- ²⁰ Там само. – Оп. 1. – Спр. 5869. – Арк. 12–12 зв.
- ²¹ Там само. – Оп. 5. – Спр. 8. – Арк. 2–2 зв., 5–5 зв.
- ²² Там само. – Оп. 4. Спр. 1440. – Арк. 1–1 зв.
- ²³ Там само. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 1435. – Арк. 1 зв.
- ²⁴ Там само. – Ф. 26. – Оп. 4. – Спр. 1440. – Арк. 26–28.
- ²⁵ Там само. – Оп. 1. – Спр. 4908. – Арк. 1–1 зв.
- ²⁶ Собрание постановлений по части раскола. – СПб. : Типография МВД, 1858. – С. 82, 219–221.
- ²⁷ ДААРК. – Ф. 27. – Оп. 1. – Спр. 1477. – Арк. 1; Там само. – Спр. 1574. – Арк. 1; Там само. – Спр. 1647. – Арк. 2–3 зв.; Там само. Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 5661, арк. 1–1 зв., 8; РГИА. – Ф. 796. – Оп. 100. – Спр. 910. – Арк. 1–2.
- ²⁸ ДААРК. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 5117. – Арк. 90, 102–102 зв., 110–110 зв.
- ²⁹ Там само. – Ф. 27, оп. 1. – Спр. 1898. Арк. 1–1 зв., 10–10 зв., 16, 21–22 зв.
- ³⁰ Там само. – Спр. 1815. – Арк. 1–1 зв.
- ³¹ Там само. – Ф. 26. – Оп. 1. – Спр. 5117. – Арк. 14–14 зв., 73.
- ³² Там само. – Арк. 97.
- ³³ Державний архів Одеської області. – Ф. 1. – Оп. 151. – Спр. 77. – Арк. 149–228.
- ³⁴ ДААРК- Ф. 26. – Оп. 4. – Спр. 852. – Арк. 62–64.
- ³⁵ Государственный архив Российской Федерации. – Ф. 825. – Оп. 1. – Д. 483. – Л. 7.
- ³⁶ РГИА. – Ф. 797. – Оп. 15. – Д. 35679. – Л. 1–4 об.
- ³⁷ Там само. – Ф. 381. Оп. 1. – Спр. 23035. – Л. 571, 581–581 об., 654–655, 675–676 об., 734–734 об.
- ³⁸ Там само. – Спр. 23035. – Л. 740–741 об.
- ³⁹ ДААРК. – Ф. 26. – Оп. 4. – Спр. 852. – Арк. 1–3.

SUMMARY

Yana Ivleva

Activity of clergy of the Taurian province on the appeal of sectarians in Orthodoxy in the first half of 19th century

Principles of activity of power in relation to apostates from Orthodoxy are exposed; operating of clergy of the Taurian province on the appeal of sectarians in Orthodoxy is described. A dynamics and efficiency of this process in the first half of 19th of century are traced; motives and reasons of appeal of adherents to Orthodox Church are educed.

Keywords: Orthodox Church, priest, sect, Doukhobors, Molokans, Scopets, Taurian province.